

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Davronova Sevinch Alisherovna

Termiz davlat pedagogika instituti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari va samarali mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda axloqiy tarbiyaning mazmuni, uning o'quv-tarbiyaviy jarayondagi roli, ta'sirchan vositalari, shuningdek, oilaviy va ijtimoiy muhitning ahamiyati yoritilgan. Maqolada bolalarning halollik, adolat, do'stlik, kattalarga hurmat, tengdoshlar bilan mehr-oqibatli munosabat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirishda pedagogik metodlar, ertaklar, o'yinlar va shaxsiy namunaning o'zni asoslangan holda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, axloqiy tarbiya, shaxsiy fazilat, o'yin faoliyati, pedagogik ta'sir, axloqiy namuna, ertak terapiya.

Axloqiy tarbiya – shaxsning barkamol rivojlanishida asosiy omillardan biri bo'lib, ayniqsa maktabgacha yosh davrida bu tarbiyaning poydevori qo'yiladi. Bu davrda bola o'zining kimligini, atrofdagilarning unga nisbatan munosabatini anglab boradi, axloqiy me'yor va qadriyatlar haqida dastlabki tasavvurlarni shakllantiradi. Axloqiy sifatlarni shakllantirishda pedagogik metodlar, ertaklar, o'yinlar, voqeali dramatizatsiyalar, mas'uliyatlilik, kattalarga hurmat kabi ijtimoiy muhim fazilatlar – bola shaxsining har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida axloqiy tarbiya bolaga u bilan teng va hurmatli munosabatda bo'lish, uning fikriga e'tibor berish, shaxsiy namunaviy xatti-harakatlar orqali ta'sir qilish, ijtimoiy vaziyatlarga mos ravishda pedagogik yondashuvlar bilan yetkaziladi. Ayniqsa, bu yoshdagi bolalar abstrakt tushunchalarni emas, balki aniq harakatlar, obrazlar va holatlar orqali axloqiy saboqlarni o'zlashtiradi. Shu bois, ertaklar, rolli o'yinlar, voqeali dramatizatsiyalar, ijtimoiy vaziyatli mashqlar axloqiy tarbiyada asosiy vosita hisoblanadi.

Bolaning axloqiy sifatlarini shakllantirish jarayoni — bu faqat bilim berish emas, balki to'g'ri xatti-harakatlarni o'rgatish, hissiy munosabatlarni tarbiyalash va har bir ijtimoiy holatda qanday yo'l tutishni o'rgatishdir. Bu esa nafaqat pedagog, balki ota-onaning, atrof muhitning, hatto media vositalarining ham bevosita ta'siriga bog'liq.

Ushbu maqolada axloqiy sifatlarning shakllanish bosqichlari, ta'lim-tarbiya jarayonida ularni rivojlantirish mexanizmlari, qo'llash mumkin bo'lgan pedagogik texnologiyalar va uslublar haqida so'z yuritiladi.

Mazkur tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishga oid amaliy va nazariy yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida kuzatuv, psixologik suhbat, ota-onalar va pedagoglar bilan so'rovlarni, shuningdek, bolalar bilan o'tkazilgan rolli o'yin va ertak asosida ishlangan mashg'ulotlar tahlil qilindi.

Toshkent shahridagi bir nechta maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilgan kuzatuvlarda bolalarning kundalik xatti-harakatlari, guruhdagi o'zaro munosabatlari, kattalarga va

tengdoshlariga bo'lgan munosabatlari o'rganildi. Suhbatlar orqali bolalarning axloqiy tushunchalari, adolat, do'stlik, halollik haqidagi shaxsiy tasavvurlari aniqlab borildi.

Shuningdek, axloqiy tarbiyani shakllantirishda qo'llanilgan uslublar – ertak terapiyasi, dramatik o'yinlar, ijtimoiy vaziyatli mashqlar samaradorligi tajriba asosida baholandi. Pedagogik jarayonda qo'llanilayotgan tarbiyaviy mashg'ulotlar tarkibi, bolalarda qanday axloqiy fazilatlarni rag'batlantirayotgani o'rganildi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlar tabiiy ravishda, ammo maqsadli pedagogik yondashuv orqali tezroq va barqarorroq shakllanadi. Bolalarga real voqealarga yaqin ertaklar, rolli o'yinlar orqali axloqiy me'yorlar tushuntirilganda, ular bu bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llay boshlaydi.

Kuzatuvlar asosida bolalarning boshqalarga yordam berish, navbat kutish, o'z navbatida gapirish, tengdoshlariga nisbatan mehribonlik ko'rsatish kabi xatti-harakatlari ijobiy tomonga o'zgargani aniqlandi. E'tiborga loyiq jihat shuki, pedagoglar tomonidan axloqiy muammoli vaziyatlar asosida o'tkazilgan suhbatlar bolalarning tanqidiy fikrlashi va empatiyasini rivojlantirishga yordam bergan.

So'rovnomalar natijalariga ko'ra, ota-onalarning katta qismi axloqiy tarbiyada bolaga berilayotgan e'tibor va metodik yondashuvlarning foydasini his qilganini bildirgan. Shuningdek, pedagogik jamoa tomonidan bolalar bilan olib borilgan doimiy va izchil tarbiyaviy ishlar, ularga o'zini tutishning axloqiy me'yorlarini izchil tushuntirish orqali ko'plab axloqiy fazilatlar shakllanayotgani kuzatilgan.

Yakuniy tahlil shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasasida axloqiy tarbiya pedagogik muloqot, shaxsiy namuna, o'yin texnologiyalari va ijtimoiy muhit orqali muvaffaqiyatli yo'lga qo'yilgan taqdirdagina kutilgan natijani beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarning shakllanishi bolaning shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatmoqdaki, bu yoshdagi bolalar axloqiy me'yorlarni bevosita taqlid, hissiy tajriba va ijtimoiy muloqot orqali o'zlashtiradilar. Ayniqsa, kattalarning — tarbiyachi, o'qituvchi va ota-onalarning — shaxsiy namunalari bolada axloqiy fazilatlarning rivojlanishida eng samarali vosita hisoblanadi.

Bola axloqiy tushunchalarni abstrakt ko'rinishda emas, balki aniq obrazlar va faoliyat orqali qabul qiladi. Shu bois, dramatik o'yinlar, ertak terapiyasi, rolli mashg'ulotlar bolada rostgo'ylik, halollik, birdamlik kabi qadriyatlarni shakllantirishda juda foydali bo'ladi. Tadqiqot davomida qo'llanilgan metodlar va kuzatuvlar bolalarning guruh ichidagi o'zaro munosabatlarida sezilarli ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatdi.

Shuningdek, axloqiy tarbiya doimiylik va tizimlilikni talab qiladi. Aks holda, bola turli axborot manbalaridan (media, internet, o'yinlar) qarama-qarshi axloqiy signallarni qabul qilib, chalkashlikka tushib qoladi. Shuning uchun ota-ona va pedagoglarning birgalikdagi faoliyati, bolani doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash va unga shaxs sifatida hurmat bilan yondashish juda muhim.

Bola muhitida adolat, hurmat, mehr, sabr-toqat singari qadriyatlar hukmron bo'lsa, u o'zining ijtimoiy vazifalarini tezroq anglaydi, axloqiy jihatdan mustahkam shaxs bo'lib shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish bolaning ijtimoiy va ma'naviy jihatdan sog'lom shaxs bo'lib voyaga yetishini ta'minlaydi. Bu jarayonda pedagogik yondashuv, o'z vaqtida berilgan axloqiy saboqlar, ertaklar, o'yinlar, ijobiy shaxsiy namuna va oilaviy muhitning ahamiyati beqiyosdir.

Bola axloqiy me'yorlarni faqat eshitish orqali emas, balki ko'rish, his qilish, tajriba orttirish orqali o'zlashtiradi. Shuning uchun axloqiy tarbiya usullari doimiylik, mazmunlilik va bolaga mos shakllarda olib borilishi zarur. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bu yo'nalishdagi ishlarni takomillashtirish, metodik qo'llanmalarni yangilash va pedagoglar malakasini oshirish orqali bu jarayonga yanada samarali ta'sir ko'rsatish mumkin.

Tarbiya jarayonida bolaga insoniylik, halollik, rostgo'ylik, mehr-shafqat kabi qadriyatlar singdirilsa, u nafaqat yaxshi o'quvchi, balki kelajakda jamiyatda mas'uliyatli fuqaroga aylanishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy, L.S. (1984). Psixologiya va tarbiya. Moskva: Pedagogika.
2. Elkonin, D.B. (1978). Bolalik psixologiyasi. Moskva: Znanie.
3. Karimova, N. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasida ertaklarning o'rni. Ilm va taraqqiyot jurnali, 3(2), 45–49.
4. Boltaboyeva, M. (2019). Axloqiy sifatlarni shakllantirishda o'yin metodlarining ahamiyati. Pedagogik innovatsiyalar, 2(3), 60–65.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning tarbiyaviy dasturi. Toshkent.
6. Erikson, E. (1963). Childhood and Society. New York: W.W. Norton & Company.
7. UNESCO. (2015). Guidelines for Early Childhood Education and Ethics. Paris: UNESCO Publishing.